

РОЗДІЛ V

Інноваційно-інтегративний підхід у навчанні

УДК 373.3.45

О. А. Берладин – викладач кафедри філології та методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки;

О. Б. Берладин – асистент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей Волинського національного університету імені Лесі Українки

Актуалізація підготовки майбутнього вчителя до навчання каліграфічного письма молодших школярів на уроках української та англійської мов

Роботу виконано на кафедрі філології та методики початкової освіти ВНУ ім. Лесі Українки

У статті охарактеризовано психолого-педагогічні та лінгводидактичні особливості методики формування навиків каліграфічного письма молодших школярів на уроках української й англійської мов у контексті професійного становлення вчителя загальноосвітньої школи І-го ступеня.

Ключові слова: каліграфічне письмо, техніка письма, молодші школярі, ліворукість, дисграфія, техніка письма англійською мовою.

Берладин О. А., Берладин О. Б. Актуализация подготовки будущего учителя к обучению каллиграфическому письму младших школьников на уроках украинского и английского языков. В статье даны психолого-педагогические и лингводидактические особенности методики формирования навыков каллиграфического письма младших школьников на уроках украинского и английского языков в контексте профессионального становления учителя общеобразовательной школы I-й степени.

Ключевые слова: каллиграфическое письмо, техника письма, младшие школьники, леворукость, дисграфия, техника письма на английском языке.

Berladyn O. A., Berladyn O. B. Actualization of Future Teachers Training to Teach Calligraphic Writing in Primary School for Ukrainian and English Languages. The article characterizes psychological, pedagogical, lingual and didactic particularities of forming calligraphy writing skills methods in primary schools while teaching Ukrainian and English languages.

Key words: calligraphic, methods of writing, primary school students, lefthander, disgraphic, Ukrainian and English writing.

Постановка наукової проблеми та її значення. Набуття, збереження, перетворення та передавання інформації тісно пов'язане з розвитком і вдосконаленням письма, яке є складовою частиною людської діяльності в її різноманітних видах. Письмо – це знакова система фіксації мови на площині, передавання інформації за допомогою умовних графічних елементів на віддалі й закріплення в часі [6, 476], комплексний вид навчальної діяльності, який складається з низки структурних компонентів, багатьох правил і умінь, оволодіння якими – складний, тривалий і нелегкий процес не тільки для шестирічних, а й узагалі для учнів початкових класів.

Навчання письма – це складова частина навчання грамоти, яка передбачає достатній рівень сформованості мовних і немовних функцій: слухової диференціації звуків, правильної їх вимови, звуко-буквеного аналізу й синтезу слів, лексико-граматичної сторони мовлення, зорового аналізу й

синтезу, просторових уявлень. Несформованість будь-якої зі зазначених функцій (або їх розлад) може викликати порушення процесу оволодіння письмом. Зазначене вище вимагає від майбутнього вчителя свідомого розуміння основних закономірностей і особливостей цього процесу, належної методичної підготовки.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Важливість оволодіння письмом як видом мовленнєвої діяльності було і залишається об'єктом наукових інтересів педагогів, психологів, лінгводидактів (М. Вашуленко, І. Кирей, М. Пентиліук, К. Прищепа, О. Прищепа, Н. Скрипченко, О. Хорошковська та ін.). Окремі дослідження присвячено підготовці вчителів до навчання дітей каліграфічного письма (І. Кирей, М. Кучинський, В. Трунова, І. Цєпова).

Психолінгвістичні дослідження особливості формування графічних навичок засвідчили, що домінуючими у навчанні каліграфії є рівень розвитку індивідуальних процесів, уміння розрізняти звуковий склад слова, відчувати гальмівний вплив руки в процесі письма.

Формулювання мети та завдань статті. На основі опрацьованої літератури з проблеми дослідження, викладацької практики під час читання спецкурсу «Каліграфія», власних спостережень за технікою письма молодших школярів на уроках української та англійської мов привернути увагу до методичних особливостей формування каліграфічного письма.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Формування графічних навичок молодших школярів значною мірою залежить від умов, у яких проходить навчання учнів каліграфічного письма. Письмо є складним психофізіологічним процесом, при якому рухи рук контролює і направляє рух очей. Рухи руки виникають унаслідок напруження і розслаблення м'язів під впливом дії нервових імпульсів, які йдуть від рухових клітин великих півкуль головного мозку.

Майбутній учитель має повністю оволодіти методикою викладання каліграфії та враховувати специфіку самого процесу письма як складного комплексу дій для того, хто буде ним оволодівати, особливостями системи знаків, які має дитина засвоїти і набути навичок самостійного їх використання.

Для практичного розв'язання цих завдань педагогові необхідно не лише оволодіти теоретичними основами курсу каліграфії, каліграфічним письмом у зошиті і на класній дошці, тобто підготуватися до навчання дітей писати, а й виявити хиби у власному повсякденному почерку, усунути причини, що породжують ці хиби, оволодіти методами і прийомами чіткого, правильного, безвідривного, розбірливого, усталеного письма, що відповідає сучасним вимогам школи – єдиному стандарту.

Традиційно у навчанні каліграфії розрізняють п'ять основних методів навчання: копіювальний, тактовий, аналітико-синтетичний, лінійний, та генетичний [4]. Однак застосування того чи іншого методу навчання каліграфії в початкових класах не вичерпує всіх проблем у навчанні правильного каліграфічного письма. Доведено, що особисті каліграфічні навички в письмі вчителя, наочний показ правильного написання літер, слів та речень, зацікавленість дітей заняттям, повсякденний і систематичний контроль педагога за виконанням учнями всіх правил каліграфічного письма — провідні чинники у виробленні навичок правильно писати.

Відомо, що кожний метод реалізується через сукупність прийомів і залежить від навчальної мети, характеру матеріалу, що підлягає засвоєнню, способу взаємодії вчителя й учнів, тому в процесі формування графічної навички педагога можуть застосовувати різні прийоми навчання письма. До раціональних прийомів навчання письма відносять: написання за зразком, тобто показ учителем написання літер, складів, слів, речень і одночасне пояснення; навчання письма за контуром; уявне письмо або письмо в повітрі; письмо під лічбу (рахунок, такт); письмо мокрим пензлем на дошці, написання сухим пером прописаних зразків і прийом калькування, а також поелементний аналіз форми літери, показ помилкового написання, прийом взаємоперевірки написаного [4]. Названі методи та прийоми роботи застосовують на різних етапах навчання письма. Це залежить від рівня оволодіння учнями навичкою письма та професійної майстерності вчителя.

Одним із чинників, що впливає на засвоєння письма, є зорово-слухове сприймання. Не менш важливим є також моторне сприймання, яке виробляє моторні рухові навички руки, кисті та пальців. За їх допомогою виробляються міцні навички письма. Брак одного з них може негативно впливати на здоров'я учня, зумовлювати труднощі в навчанні каліграфічного письма.

Не викликає заперечення той факт, що найголовнішою умовою психолого-педагогічного характеру, необхідною для навчання каліграфії, є висока методична майстерність учителя. Власноручне письмо вчителя на класній дошці є зразком для учнів. Тому майбутній учитель повинен уміти добре писати крейдою, а для цього необхідно більше вправлятися у письмі на класній дошці. На уроці опрацювання нової літери вчитель, крім показу письма на дошці, використовує картки зі зразковим накресленням літер, збільшених приблизно в 20 разів. У зошитах із письма представлено зразки написання літер, у тому числі й пунктиром, призначені для обведення. Однак, надаючи дитині індивідуальну допомогу, вчитель повинен подавати додаткові зразки і в процесі письма.

Нагальною потребою є підготовка майбутнього учителя до методики навчання письму ліворуких школярів. Письмо ліворукої дитини – це особлива система покрокових вправ, де важливо все: як сидить дитина, як тримає ручку, як лежить аркуш паперу або зошита, як виконує елементарні графічні рухи. Ліворукість – термін, що відображає переважання, активне використання лівої руки, інший розподіл функцій між півкулями мозку, тобто зовнішній прояв того, що з якихось причин права півкуля взяла на себе головну роль у забезпеченні довільних рухів людини, один із нормальних варіантів розвитку організму, що часто залежить від уроджених генетичних особливостей будови мозку дитини [1].

Наявність фактора лівості в більшості випадків передбачає атипове – протікання психічного онтогенезу щодо мозкової організації. Зазвичай у лівш спостерігається перекручування, своєрідні затримки й диспропорції формування різних психічних функцій, мовлення (усного й писемного), читання, лічби, конструктивних процесів тощо. Відзначенні зміни виникають, провокуються або посилюються в результаті перенавчання лівш на виконання дій правою рукою в дошкільному або ранньому шкільному віці [3].

Уже в п'ятирічному віці можна й необхідно встановити: лівша дитина чи ні. Саме в цей період розпочинається підготовка до школи, важлива частина якої – розвиток мікромоторики руки. Ведучу руку дитини в цьому віці можна визначити за допомогою нескладних тестів. Якщо дитина тримає олівець «гаком» або паралельно рядку, можна легко їй допомогти, змінивши положення аркуша паперу або напрямок нахилу. Допускається, щоб зошит лежав майже перпендикулярно до звичайного положення.

Протипоказано вимагати від ліворукої дитини безвідривне письмо. Траєкторії руху руки під час написання літер можуть бути різноманітними й не відповідати тим, яких традиційно навчають дітей. Важлива послідовність виконання елементів. Наприклад, ліворукі діти частіше пишуть овали зліва направо і зверху вниз. У них більше обривів, менша зв'язність. Літери лівші з'єднують зазвичай короткими прямими лініями. До початку навчання письма дитині-лівші необхідно дати можливість тримати олівець зручною для неї лівою рукою, допомогти їй навчитися малювати і копіювати, щоб підготувати до письма ведучу ліву руку.

Іншою важливою проблемою, суть якої полягає у стійкій неспроможності до оволодіння навичкою письма за правилами графіки, незважаючи на достатній рівень інтелектуального та мовленнєвого розвитку дитини, відсутність важких порушень зору чи слуху, є дисграфія. Дисграфічні порушення у дітей можуть виявлятися і як незначні труднощі під час письма, і як повна нездатність до оволодіння навичкою письма.

За свідченнями досліджень науковців, труднощі в засвоєнні письма пов'язані з недосконалою координацією рухів, недостатнім розвитком дрібних м'язів кисті, незавершеним окостенінням кисті, незрілістю кінестетичного контролю тонких рухів. Як наслідок – лінії під час письма «тремтячі», на місцях овалів та напівовалів – ламані, викривлені, занадто великі, виходять за межі рядка [5].

Майбутньому педагогові необхідно засвоїти методику корекційної роботи для цих дітей: під час написання букв, складів, речень використовувати тактування, самодиктант тощо. Для дітей із такими вадами доцільно зменшувати обсяги письмових завдань; ефективний прийом, коли вчитель пише рукою учня.

Коли навчають техніці письма англійською мовою, головною метою є формування в учнів каліграфічних і орфографічних навичок. Під каліграфічними навичками розуміють навички написання букв і буквосполучень цієї мови окремо, і в писемному мовленні. У процесі формування цих навичок молодші школярі одночасно долають труднощі, які пов'язані з вивченням особливостей звуко-буквених відповідностей у мові. На уроках англійської мови використовується латинська графіка. Навчання техніки письма і в українській, і в англійській мовах здійснюється паралельно з оволодінням технікою читання, однак у процесі письма, на відміну від читання, графемно-фонемні

відповідності, що встановлюються, мають іншу спрямованість: від звуків до букв, тобто під час письма відбувається кодування думки за допомогою графічних символів.

Аналіз системи друкованих знаків українського та латинського алфавітів свідчить про те, що в них є подібні букви (наприклад: Аа, Оо, Хх, Ее, Мм, Кк, Рр), букви, які частково співпадають у написанні (Тт, Нн, Уу, Вв), і букви, накреслення яких значно відрізняється від букв українського алфавіту (Ss, Ff, Rr, Qq, Ww, Jj, Zz).

Педагогічно правильно організоване навчання техніки письма вчителем сприятиме чіткості і нормативному написанню букв школярами. З урахуванням складності графемно-фонемних відповістей англійської мови у навчанні доцільно використовувати так званий Print Script, у якому друкований і рукописний шрифти практично співпадають, що полегшить процес запам'ятовування елементів букв та їх з'єднань.

Для формування каліграфічних навичок учнів молодших класів на уроках англійської мови вчитель має оволодіти системою пропедевтичних вправ, метою яких є навчити учнів писати букви алфавіту. Це можуть бути вправи на написання окремих букв, на ускладнене списування букв, буквосполучень і слів (з елементами комбінування, групування тощо). Незважаючи на те, що такі вправи є некомунікативними, надання їм ігрового характеру, проведення у вигляді змагання на особисту (командну) першість робить їх умотивованими та ефективними.

Як уже зазначалося, навчання письма – це насамперед вироблення графічної навички. З одного боку, вона є моторною, тобто спирається на м'язові зусилля, а з іншого – у процесі письма здійснюється трансформація усвідомлених одиниць мовлення у графічні знаки. Це надає письму характеру свідомої дії. Вирішення цієї проблеми ефективно під час використання вчителем різних методів і прийомів навчання письма, які взаємодоповнюють один одного та допомагають дитині зрозуміти накреслення літери, навчитися її зображати і поєднувати в слові.

Техніка письма англійською мовою, крім каліграфічних, передбачає одночасне оволодіння орфографічними навичками, тобто написанням слів у відповідності до правил використання письмових знаків у кожному конкретному слові. Графічні образи мають рукомоторні паралелі, які контролюються руховим механізмом руки, що пише, а орфографічні – закріплюються саме в мовленнєвому, а не в руховому механізмі руки [2].

Отже, вміння каліграфічно писати – це графічно правильно зображати літери алфавіту, трансформувати в букви звуки та звукосполучення, асоціюючи при цьому звуковий, графічний та кінестетичний образи слова з його значенням; орфографічно правильно писати слова, словосполучення, ставити знаки пунктуації. Готуючись до майбутньої професійної діяльності вчитель початкових класів неодмінно має враховувати такі психолого-педагогічні аспекти: ознайомлення учнів із гігієнічними і графічними правилами письма; оволодіння необхідною координацією рухів руки під час писання і правильними прийомами письма; формування умінь свідомо контролювати процес написання за допомогою зіставлення свого письма зі зразком; вироблення у дітей самоконтролю через зіставлення зорових образів у процесі оволодіння початковими формами графічних елементів та їх цілісних структур, зображених у вигляді літер, слів і речень; умінь зберігати графічну правильність письма при оптимальному темпі.

Насамкінець зацентруємо, що процес письма доволі складний і охоплює різні сфери мисленневої діяльності людини; графічна навичка є показником досконалості знань із будь-якої дисципліни, а його результативність також залежить від ступеня пізнавального інтересу, усвідомлення важливості формування навички письма, добору найдоцільніших методів і прийомів роботи, стимулювання позитивної мотивації, впровадження системи графічних вправ, що забезпечують освітню, розвивальну і виховну мету навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Заявлена проблема є надзвичайно актуальною та потребує подальшого наукового висвітлення. Перспективи наукового пошуку вбачаємо у запровадженні інноваційних технологій під час навчанні техніці письма ліворуких школярів та учнів із дисграфічними порушеннями.

Список використаної літератури

1. Безруких М. М. Леворукий ребенок в школе и дома / М. М. Безруких. – 2-е изд.; перераб. – Екатеринбург : У-Фактория, 2004. – 300 с.
2. Бех П. О. Концепція викладання іноземних мов в Україні / П. О. Бех, Л. В. Биркун // Інозем. мови. – 1996. – № 2. – С. 3–8.

3. Дитина-лівша. Діагностика, корекція, підготовка до школи / упоряд. Л. В. Турішева. – Х. : Основа, 2010. – 192 с.
4. Кирей І. Ф. Методика викладання каліграфії в початковій школі / І. Ф. Кирей, В. А. Трунова. – К. : Вища шк., 1994. – 143 с.
5. Прищеп О. Ю. Труднощі у засвоєнні графічних навичок письма шестирічних першокласників та шляхи їх подолання / О. Ю. Прищеп, Н. Присяжнюк // Почат. шк. – 2000. – № 7. – С. 15–17.
6. Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблик та ін. – 2-ге вид. випр. і доповн. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 476.

Статтю подано до редколегії
25.08.2012 р.